

Gènere, Poder i Ciència: una narrativa crítica feta des de la Psicologia Feminista

Gender, Power and Science: a critical narrative made from Feminist Psychology

Margot Pujal i Llombart
Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

Discurs dictat en el context d'un Acte de Reconeixement de la UAB a la trajectòria acadèmica en defensa dels drets de les dones i col·lectius dissidents, atorgat dels de l'Observatori per a la Igualtat, en Commemoració Dia internacional de la dona treballadora (8M). Es construeix una narrativa fruit d'una dedicació de trenta-vuit anys a la UAB que s'organitza entorn els inicis, referents acadèmics, memòria familiar intergeneracional i vincle amb recerca i docència. Es focalitza en un treball d'articulació entre els Estudis de Gènere i la Salut Mental, posant de relleu la crítica teòrico-epistemològica a la intersecció, viscuda en pell pròpia, entre el Gènere, el Poder i la Ciència, en relació amb la Ciència Psicològica i implicacions de la construcció científic-cultural de la Identitat sexual binària en relació a la Ciència de la Salut Mental. Narrativa construïda des del compromís amb el pensament feminista interseccional i per a una psicologia emancipadora i incloent.

Paraules clau: **Epistemologia feminista; Salut Mental; Psicologia feminista; Interseccionalitat**

Abstract

Speech given in the context of an Act of Recognition of the UAB for the academic career in defense of the rights of women and dissident groups, awarded by the Observatory for Equality, in commemoration of International Working Women's Day (8M). A narrative is constructed, the result of thirty-eight years of dedication to the UAB, which is organized around the beginnings, academic references, intergenerational family memory and links with research and teaching. It focuses on a work of articulation between Gender Studies and Mental Health, highlighting the theoretical-epistemological critique of the intersection, lived in one's own skin, between Gender, Power and Science, in relation to Science Psychology and implications of the scientific-cultural construction of Binary Sexual Identity in relation to the Science of Mental Health. Narrative built from a commitment to intersectional feminist thought and for an emancipatory and inclusive psychology.

Keywords: **Feminist epistemology; Mental Health; Feminist psychology; Intersectionality**

GÈNERE, PODER I CIÈNCIA: UNA NARRATIVA CRÍTICA FETA DES DE LA PSICOLOGIA FEMINISTA¹

Rector, Secretaria General, Directora de l'Observatori per a la Igualtat, col·legues, estudiants, família, amistats, molt bon dia a totes i a tots, i moltes gràcies per estar aquí.

Estic molt agraïda per aquest reconeixement, a l'Observatori per a la Igualtat, i a les companyes que l'han recolzat, a la Patricia Amigot per acompanyar-me avui, fent malabarismes a la seva agenda i per les seves emotives paraules, i al Carles Molina per fer aquest entranyable vídeo fet amb tanta cura (vegeu Universitat Autònoma de Barcelona, 2024b, https://www.youtube.com/watch?v=zCQc9W_IUns).

He necessitat pensar i escriure les paraules d'avui, així que les llegiré.

És un gran honor que m'ha portat a fer un exercici retrospectiu de visitar el camí recorregut, millor dit, de reconstruir-lo, ja que la memòria objectiva no existeix, com va dir Paul Ricoeur (2000/2003). Exercici narratiu que també m'ha servit per entendre millor la meua pròpia trajectòria, que des d'una *perspectiva feminista* entenc que es construeix en *vasos comunicants* entre lo acadèmic, lo professional, lo personal i lo polític.

Així, em resulta indefugible en aquesta reconstrucció narrativa viatjar a l'emoció i vivència dels *meus inicis*, fa trenta-vuit anys, aterrant per atzar, i per sort penso avui, al Departament de Psicologia Social de la UAB, l'any 1984. Allà vaig conèixer la línia de recerca que em va captivar d'en Tomás Ibáñez, entorn la regulació i el control social en processos de reproducció d'un ordre social desigual i injust, però també, malgrat semblava paradoxal, entorn la regulació i control en processos *d'aparent* transformació i canvi social cap a la igualtat o justícia. Línia sobre la qual vaig fer la meua tesina l'any 1988, centrada en les relacions entre *La influència minoritària, el poder i el canvi social*. Tesina feta, seguint la controvèrsia plantejada per Tomás Ibáñez (1982) a Gabriel Mugny et al., (1986), entorn les Teories sobre la Influència Social de les minories actives, de Serge Moscovici (1981) i l'Escola de Ginebra, on em preguntava sobre “quan i com les minories actives produeixen un canvi de fons, o bé produeixen un canvi adaptatiu que persisteix amb l'ordre social injust mitjançant processos de subjecció” —aplicant-ho al moviment ecologista—. Tesina per la qual vaig obtenir el Premi Extraordinari de Llicenciatura l'any 1988.

---

¹ El vídeo del discurs es pot veure a Universitat Autònoma de Barcelona, 2024a (<https://www.youtube.com/live/2NqvEeER3yo> minut 31).

Aquesta mateixa inquietud va seguir present en l'elaboració de la meva tesi doctoral presentada al 1991, dirigida pel mateix Tomás Ibáñez i en el marc dels incipients *Gender Studies* a la universitat espanyola: Tesi amb títol *Poder, Saber, Naturaleza: la triangulación masculina de la mujer y su deconstrucción. Análisis de una invención psicosocial*, que abordava una problemàtica que em tocava molt més de prop: la *construcció del significat de ser dona*, en el context del Sistema binari de gènere modern. I que ho feia a través de dues preguntes:

Com dones diverses –que han viscut el final de la dictadura franquista i els inicis de la transició espanyola– construeixen i transformen, a través del discurs, el significat de ser dona i la posició d'alteritat emmascarada que l'acompanya, a través dels seus diferents àmbits vitals, d'una banda. I de l'altra, quina és la implicació d'aquests significats construïts amb el discurs científic sobre la identitat en les ciències Psi, i/o amb els discursos feministes.

Per exemple, mai oblidaré el fecund discurs sobre el gratificant exercici i vivència de l'instint maternal, elaborat per una dona participant en la recerca, que era religiosa i monja.

Això sí, mateixa inquietud que a la tesina, però fent un *salt metodològic* per a mi primordial, en passar del mètode experimental –que m'havia fet patir força, per sentir-lo poc versemblant en l'estudi del canvi social– a la metodologia qualitativa. Recordo el final d'una Escola d'Estiu de psicologia social experimental, a Tilburg (Holanda) organitzada per la *European Association of Social Psychology*, en la que el mestre Gabriel Mugny m'acomiadava i em sorprenia dient-me, *s'ha acabat el patiment*, sense que jo, com a júnior que era, li hagués dit, verbalment, res al respecte, però sabem que la comunicació sempre té dos nivells, el verbal i el no verbal per qui posa en joc l'empatia.

Més concretament, el salt va ser des del mètode experimental cap a l'Anàlisi del Discurs postestructuralista, inspirant-me en Michel Foucault (1969/2005, 1971/1999) entre altres autors, i passant de la idea del *subjecte que parla* a la del *subjecte que és parlat* per discursos institucionals, científics i culturals, però sempre amb *marges suficients per a l'exercici d'algun grau de resistència, agència, o pràctica de llibertat*, doncs, com diu Javier Sáez (2004), el crim perfecte no existeix. Un salt teòric-epistemològic fet en el marc del socioconstruccionisme plantejat per Kenneth J. Gergen (1973, 1978) i Tomás Ibáñez (1994, 2001).

Però també vaig fer un *salt teòric* essencial, a l'incorporar les aportacions teòriques del pensament feminista anglosaxó i francès sobretot, dels anys vuitanta; per una part, sobre la construcció psicosocial de la identitat (el *self*) en re-

lació amb la *diferència sexual de la feminitat*, i per l'altra, en relació amb la *feminitat com alteritat*, amb teòriques com Simone de Beauvoir, Nancy Chodorow, Carol Gilligan, Kate Millett, Christine Delphy, Nancy Fraser, Juliet Mitchell, Joan Scott, Teresa de Lauretis i Judith Butler, entre d'altres.

Finalment, vaig submergir-me en un tercer *salt epistemològic*, que va ser cabdal per a mi, amb epistemòlogues feministes com Evelyn Fox Keller (1985), Sandra Harding (1986) i Donna Haraway (1991), entre d'altres, a partir del qual hi va haver un abans i un després en la meua mirada a la ciència en general, i a la ciència psicològica en particular. D'aquestes mestres i referents acadèmiques i polítiques em va marcar, respectivament, els següents aprenentatges substantius. En primer lloc, el conèixer la *identificació* entre el subjecte de coneixement científic, l'objectivitat i la masculinitat hegemònica, i el seu contrari, la *des-identificació* entre el subjecte de coneixement científic, l'objectivitat i la feminitat, com a resultat de la construcció de la jerarquia subjecte-objecte de coneixement *travessada per l'epistemologia binària dissimètrica* que estructura i és estructurada pel simbòlic binari de gènere.

En segon lloc, el descobrir *l'oportunitat del privilegi epistèmic* com a coneixement crític, fruit de l'experiència de la condició de *subalternitat*, un coneixement no accessible des d'altres llocs o condicions, però vigilant alhora de no idealitzar aquesta posició, ni ignorar l'impacte material i afectiu negatiu que pot tenir com a *obstacle epistemològic*, com diu Uma Narayan (1997) des del feminisme postcolonial. I, en tercer lloc, l'incorporar el concepte cabdal de *coneixement* –necessàriament– *parcial i situat* de Donna Haraway (1991) i, per tant, la necessitat d'un diàleg entre posicions i condicions diferents, per a construir una *ciència amb menys efectes de domini i dèficit democràtic* o una *ciència amb consciència*, com diu Edgard Morin (1982), consciència dels seus biaixos –androcèntric, sexista, binari, heteronormatiu, classista, racista, etc.

Aquesta inquietud epistemològica entorn del subjecte de coneixement m'ha acompanyat fins avui. La filosofia de la ciència s'ha referit, i segueix fent-ho, al concepte de *context de descobriment*, relatiu a la interacció i vincle entre subjecte i objecte de coneixement, el qual ha estat un *context força encobert*, associat al *fantasma de la subjectivitat* dins la ciència moderna emmirallada amb l'objectivitat i neutralitat. Fet que ha tingut conseqüències negatives pel fet de forjar una *ciència amb dèficit democràtic i una ciència sense consciència* dels seus límits i contextos de producció en contrast a una *ciència ciutadana* més justa, democràtica, responsable, parcial i situada, necessitada d'un debat plural. En relació amb aquest context de descobriment encobert, ha prevalgut el concepte hegemònic de *context de justificació* (o mètode) de la ciència, que nega la interacció i vincle entre el subjecte i objecte de coneixement en pro de

l'objectivitat; essent l'únic context intel·ligible, legítim i visibilitzat. Però, com planteja l'epistemologia feminista, necessitem una *objectivitat dinàmica i situada*, doncs la dissimetria d'ambdós contextos emmascara les marques del subjecte de coneixement, masculí, blanc, heterosexual, de classe mitjana o burgès, i reproduïx el binarisme i dissimetria de gènere, conduint a un coneixement normatiu esbiaixat, i a una *ciència excloent amb efectes de domini*.

Inquietud epistemològica que em va dur també a introduir la perspectiva crítica feminista, al projecte docent, presentat al concurs públic de professora titular, a finals de l'any 1992, i per la qual, des del tribunal se'm va interpel·lar, dient-me que "en una part del projecte havia perdut la raó i m'havia deixat portar per la passió" a lo qual i en un moment de coratge vaig poder respondre que "de raons no n'hi ha només una, encara que algunes siguin construïdes com a no-raó...".

* * *

Tanmateix, aquest procés de reconstrucció narrada, feta fins aquest moment, no m'acabava de convèncer del tot, sentia que hi faltava alguna cosa substantiva. Va ser a través d'un procés *d'insight*, en el sentit de *fer conscient l'inconscient*, que planteja la *psicoanàlisi intersubjectiva* de Jessica Benjamin (2013) i de convocar *l'afecte i el cos que acompanya sempre al record i a la raó*, fent ús de *l'epistemologia feminista i el coneixement situat*, que vaig entendre que la meva trajectòria *començava molt abans* del que he esmentat fins ara.

Per explicar-ho necessito reprendre la *diferència entre memòria i història*, en tant que com diu Simone Veil (2011) *la memòria* designa una relació personal directa, o bé, per intermediació familiar i intergeneracional —com és en el meu cas, amb un esdeveniment del passat, que està ple de conseqüències, almenys durant dues o tres generacions— i que, per tant, compromet part del futur d'aquestes, com han estudiat Anna Miñarro i Teresa Morandi (2014). Simone Veil assenyala que aquesta memòria no és ni completament objectiva, ni es construeix solament amb informacions, sinó que esdevé una mena de *consciència* o de *condició intersubjectiva*, en aquest cas, del camí acadèmic recorregut.

A nivell familiar, sociològicament parlant, puc dir que soc filla d'una família de classe social treballadora, però aquest enunciat no deixa de ser un reduccionisme, doncs hi ha un esdeveniment *familiar*, que és alhora *generacional*, que explica millor la meua inquietud acadèmica entorn *el poder, la subjectivitat, el gènere, el coneixement científic i la transformació social*.

Soc filla d'una família que va viure en el context *de la destrucció, desposseïció –material i afectiva– i el desplaçament i exili*, que va portar la *guerra civil espanyola*, i de *l'explotació i violències de la dictadura posterior*. Per tant, soc filla *d'una generació vulnerabilitzada i anònima*, que vull recordar aquí perquè ha *compromès* sens dubte les meves preguntes de recerca i trajectòria acadèmica i docent.

El fet de ser filla d'una mare, integrant d'aquesta generació, que va ser traumatitzada en el seu cas per quedar-se òrfena de pares als 13 anys, enmig de la guerra, i amb la resta de la família exiliada i, per tant, haver de sobreviure en un mercat de treball profundament patriarcal i precari. Per acabar treballant molts anys com a treballadora domèstica sense tenir un horari laboral fix, amb una família burgesa i catòlica poc generosa, que va esdevenir –entre cometes i per necessitat– també la seva família afectiva durant molt temps. Com diu Judith Butler (2001) *ens sotmeten per a poder existir i sobreviure*; d'aquí sorgeix la meua inquietud per *conèixer els mecanismes psíquics de la subjecció al poder*, i el nom del meu Grup de Recerca *Des-subjectant-GESPGI*.

I dins la mateixa generació, ser filla alhora d'un pare pertanyent a la denominada *quinta del biberó*² –cridat al front de guerra als 17 anys, fins als 22 anys– també traumatitzat. No obstant això, almenys el meu pare tenia família i, per ser home, va poder treballar en una fàbrica amb uns mínims drets laborals –malgrat un contracte precari– que la meua mare no va tenir mai per ser dona. Tanmateix, sobretot, soc filla de *l'extraordinària capacitat de resistència, resiliència i lluita* d'aquesta generació combatent, o de la *insurrecció de la vulnerabilitat*, que diu Asun Pie (2019) si no, no hauria arribat fins aquí. Igual que tampoc hi hauria arribat sense aquest esdeveniment familiar transmès intergeneracionalment, mitjançant silencis ensordidors, que han compromès, en el bon sentit de la paraula, la meua trajectòria. I intueixo, que en part, també implicaran, d'alguna manera, a la tercera generació familiar. Els inicis d'aquest camí acadèmic recorregut, doncs, *es van anar gestant molt abans* de la meua tesi doctoral o tesina.

* * *

Des d'aquesta condició intersubjectiva esmentada, em referiré a tres aspectes acadèmics per a mi significatius. El primer és que he treballat per anar construint *una mirada analítica* que relacionés els *Estudis de Gènere, la Psicologia i*

---

² Sembla que va ser Federica Montseny qui es va referir d'aquesta manera: “¿Diecisiete años? Pero si todavía deben tomar el biberón” segons Esteve Molero, *Les quintes del biberó* (2000).

les Ciències de la Salut, i que em permetés *aprofundir i afinar* en la problemàtica complexa i transdisciplinar de l'estudi del *govern de la identitat (sexual) i la des-igualtat de gènere, i els malestars o patiment psíquic que se'n deriven*. Malestars que són tan fruit de l'impacte del gènere en les relacions de les dones amb si mateixes i entre elles, o en les dels homes entre ells i també amb si mateixos, i en les relacions socials entre els sexes. *Malestars de gènere* que emergeixen tant com a resultat d'ajustar-se als mandats de gènere com per resistir-s'hi. Mirada i anàlisi que havia de permetre alhora *aprofundir de manera crítica en l'abordatge i intervenció clínica en aquesta salut mental des d'una perspectiva de gènere interseccional*. Una mirada analítica que ha estat en *re-construcció continua* fins avui, i que hi seguirà estant fins al final.

Però la construcció continua d'aquesta mirada analítica ha estat un *treball col·lectiu*, fet en el marc del meu grup de recerca Des-subjectant i voltants, conformat per companyes de diferents disciplines i procedències, ja que entenc que *l'intercanvi, el diàleg i el contrast, sense complexos i amb respecte*, són imprescindibles a la vida acadèmica, més enllà de la recerca empírica i de la lectura o l'estudi teòric. Es tracta d'una mirada analítica que s'inicia amb la tesi doctoral, i que anem *testant i afinant contínuament*, a partir de la recerca i la reflexió conjunta.

En aquest sentit, per una banda, en el grup hem transitat un desplaçament teòric-epistemològic i polític, anant des de la *Perspectiva del gènere com a dispositiu de poder* (Pujal i Amigot, 2010) que és també *capitalista i neoliberal* (Amigot i Carretero, 2023) en el marc del pensament postestructuralista i de la teoria performativa amb Judith Butler (1990) i Teresa de Lauretis (1987), fins a la *Perspectiva del gènere com a dispositiu de poder colonial*, en el marc del pensament interseccional i feminista decolonial plantejat per pensadores feministes dels marges. Desplaçament teòric-analític que es concreta en el llibre col·lectiu editat juntament amb Liliana Vargas-Monroy, l'any 2023, que té per títol *Género y Poder: exploraciones situadas en el sistema colonial-moderno*; any en el qual el grup Des-subjectant compleix trenta anys de vida acadèmica i pensament feminista.

I, per l'altra banda, cal dir que aquest desplaçament ha estat també el resultat d'anar *testant i afinant la mirada* mitjançant *recerques empíriques* dutes a terme dins del grup Des-subjectant, que s'han publicat en format d'articles en revistes acadèmiques. Recerques la majoria qualitatives que han girat al voltant de l'estudi de *l'impacte heterogeni* del Sistema de gènere binari i la seva expressió múltiple en els diferents contextos i situacions³. Em referiré a alguns

---

³ Les publicacions d'aquestes recerques estan en la seva majoria disponibles a internet.

exemples i els seus focus, d'aquestes recerques psicosocials: recerca entorn *DONES supervivents de violències de gènere de diferents tipus; o amb Fibromiàlgia –dolor que es cronifica sense causa orgànica, a causa del qual són estigmatitzades com a malalties mentals; i també entorn la Fibromiàlgia en homes que pateixen estigma per tenir malalties atribuïdes només a dones; o sobre dones psicopatologitzades i medicalitzades per no seguir alguns dels mandats de gènere entorn la feminitat normativa (sexualitat, professió, maternitat, tipus família, identitat, etc.); u homes que es senten en conflicte per l'ús del control i de la violència amb la parella com a instrument per resoldre conflictes i contradiccions internes o relacionals; o dones racialitzades-treballadores, o desplaçades, o dones indígenes-maputxes, o dones trans, migrants-empobrides que fan treball sexual autònom, per poder sobreviure o tenir una vida amb oportunitats més enllà de la supervivència, o persones amb experiències de gènere no binàries que viuen en conflicte per la mirada i barreres socials i el dèficit de reconeixement, entre altres.*

Aquesta mirada analítica construïda ens ha permès, a través d'aquests estudis, els següents objectius: identificar els mecanismes de la subjecció simbòlica i material i el seu impacte en la salut, escoltar activament aquests col·lectius i trencar el seu silenciament, transformar les representacions victimitzadores i la seva psicopatologització i mostrar l'agència i les aportacions valuoses a la societat que aquests col·lectius realitzen malgrat la situació vulnerabilitzada en la que se'ls situa.

Al mateix temps aquestes recerques que ens han dut a haver de complexificar i de desplaçar el focus analític cap a l'anàlisi dels *mecanismes encarnats del poder* anant més enllà de *l'anàlisi del discurs* del qual partíem. Ha estat necessari i enriquidor fer-ho, per exemple, per poder incorporar *el valor epistèmic del cos, de les pràctiques no lingüístiques, de les emocions de la resistència – indignació o ràbia en dones– enfront les emocions de l'opressió –culpa, por, amor– o les configuracions del vincle social entre els gèneres –de subordinació, de control o igualitari entre altres (Guzmán Martínez et al., 2021; García Dauder i Ruiz Tejo, 2021).*

Finalment, vull ressaltar que aquesta *mirada analítica en construcció* ha tingut implícit un *repte difícil* que és el de *posar en relació dos mons* separats i jerarquititzats, com el món dels *Estudis de Gènere* –situat en les ciències socials– i el món dels *Estudis de la subjectivitat, la Identitat i la Salut Mental* –situat en les ciències psi i les ciències de la salut– (Pujal i Llobart i Dauder García, 2010).

En aquest repte, els darrers quinze anys Des-subjectant ha treballat de manera conjunta amb el grup de recerca LIS, coordinat pel Dr. Enrico Mora, fruit de

confluir en l'interès per l'anàlisi dels *malestars de gènere evitables*; malestars que les ciències de Psi i de la Salut i el mateix Sistema Sanitari, hi són *força reticents o cecs*, encara. En aquest marc, estem duent a terme els darrers anys una recerca participativa a tres bandes –UAB-Serveis públics de Salut Mental (S.M.) i Associacions de persones usuàries i de familiars– sobre els desafiaments actuals en l'atenció en Salut Mental, aplicant la perspectiva de gènere per fer una *relectura crítica del DSM5*, i partint d'un concepte *de la salut com a sistema dinàmic biopsicosocial* (Pujal i Llombart et al., 2020) i introduint alhora l'*ètica de la cura* en l'atenció en salut (Mora i Pujal i Llombart, 2018; Martínez, et al., 2021; Pérez Pérez et al., 2022). Recerca en la qual posem el focus en els dilemes i contradiccions dels i les professionals en la relació i atenció a les persones usuàries en Salut Mental avui, i alhora incorporem la perspectiva en Drets Humans en l'atenció en Salut Mental amb Beatriz Pérez (2023). Recerca per la qual hem rebut un reconeixement de bones pràctiques l'any 2021, per part de l'àrea de salut, de la Generalitat de Catalunya.

En aquest recorregut, la meua *línia temàtica principal de recerca* ha estat entorn les *Interrelacions entre el Gènere, el Poder, la Identitat, la Psicologia i la Salut Mental*, que s'ha dividit bàsicament en dues sublínies. La primera centrada en les relacions entre *Gènere, Identitat i Psicologia*, enfocada en l'estudi dels *processos de subjectivació binària en homes* que transiten la masculinitat, relacionats amb la producció psicosocial d'identitats de gènere autocentrades o individualistes, que exerceixen hegemonia, i que funcionen amb vincles de control; i la segona, enfocada en l'estudi dels *processos de subjectivació en dones* que transiten la feminitat alteritzada, associats a la producció d'identitats descentrades o relacionals, que funcionen amb vincles de subordinació i conflicte emocional –que les emmalalteix quan no els aborden– però alhora també en l'anàlisi dels *mecanismes disfòria i de resistència* que les acompanyen (Pujal, 2004, 2018).

La segona s'ha centrat en l'estudi de les interrelacions entre *Gènere i la Salut* partint del gènere binari entès com un *factor de risc desigual pel patiment psíquic i la salut* en dones, i col·lectius subalterns i/o dissidents, però també en homes. Per exemple, en dones trobem (Pujal i Llombart et al., 2020) ansietat, intents autolítics, problemes amb el cos i les emocions, o consum de substàncies i addiccions, que s'originen en discriminacions i violències que són invisibilitzades; o en la sobrecàrrega –per la manca de corresponsabilitat en la cura i l'organització social de la cura (OSC)–, o en la *sensació d'igualtat* en dones joves, o també en el càstig social rebut per auto-determinar-se i imaginar la igualtat. Aquests *patiments psíquics són alhora l'expressió de resistències a la*

desigualtat i les violències de gènere, igual que ho és *la indignació feminista* (Garcia Dauder i Guzmán Martínez, 2024).

Patiments que, molt sovint, les Ciències Psi tanquen en *caixes negres* – concepte aportat per Steve Woolgar (1991) que hem aplicat fent un paral·lelisme a les *categories clíniques diagnòstiques com caixes negres*, derivades dels símptomes emocionals, comportamentals o cognitius, els quals són abordats, molt sovint, solament amb un tractament farmacològic i psicoterapèutic, que desconsidera els determinants psicosocials i de poder del gènere binari que els faciliten o originen.

D'altra banda, en aquests estudis hem trobat, en *homes*, un *malestar externalitzat i actuat* en les relacions socials, a partir de posicions de *narcisisme, hostilitat-violències o consum de tòxics, etc.*, que està vinculat a *l'aprenentatge de la masculinitat, l'hegemonia i del vincle de control*, i a la crisi agreujada pels passos fets cap a la igualtat i la diversitat. Mentre que en *dones* hem trobat un *malestar internalitzat i contingut*, en la relació amb si mateixes, expressat a través de símptomes de *malestars corporals i emocionals, depressió, ansietat, autolesions, somatització, autoexigència, etc.*, associats a l'aprenentatge de l'exercici de la feminitat alteritzada i del vincle de subordinació i dependència, *o fruit de la por a les conseqüències de càstig a l'auto-determinació i a les pràctiques de llibertat performades* (Pujal i Llobart et al., 2020). Resultats que revelen unes Ciències Psi injustes epistemològicament a nivell hermenèutic, en construir una *representació binària de la salut mental*, on conflueixen *bona salut mental, masculinitat i norma cultural* entorn l'acció, l'autonomia, la racionalitat i la no vulnerabilitat, i *mala salut mental i feminitat* entorn l'emocionalitat, la interdependència, el vincle i la vulnerabilitat i cura. Representació que alhora condueix a psicopatologitzar i intervenir sobre qualsevol posició subjectiva que es mogui de la norma del binarisme de gènere –generes expandits (Climent Clemente i Carmona Osorio, 2018; Vega et al., 2022).

Allò preocupant de totes aquestes troballes és que la majoria d'aquests malestars i patiments psíquics arriben al sistema sanitari i de salut mental com a símptomes i malalties individuals, i no arriben a programes específics d'intervenció de gènere, al *no ser identificats com a malestars de gènere*, ni tampoc existir una xarxa pública de salut mental suficient. La conseqüència final és que un problema psicosocial i de salut col·lectiva i comunitària es converteix en un problema de salut mental individual, desconnectat de l'exterior, del context, de les relacions i del poder, que reactiva el mite d'un *mon intern independent*, hegemònic a les Ciències Psi.

En aquest sentit, esdevé prioritari desplaçar i *transformar aquest paradigma hegemònic de les Ciències Psi i de la Salut*, pels seus efectes d'individualització dels problemes psicosocials, normalització o invisibilització de la desigualtat, i de revictimització. En la línia d'eixamplar i desplaçar aquest paradigma binari i *biopsicomèdic* de la salut, s'estan recuperant de l'oblit treballs de psicologia feminista, invisibilitzats en els manuals d'història de la Psicologia (Dauder, 2010b), i alhora està emergint una psicologia per a la igualtat i la diversitat feta des d'una *perspectiva psicològica feminista queer* (Ben Hagai i Zurbrigge, 2022). Una psicologia renovada prou valenta per escoltar activament i reconèixer el *saber expert per experiència* que aporten les persones afectades pels malestars de gènere, amb el propòsit de reduir biaixos i enriquir la disciplina, així com ajudar a disminuir la seva històrica violència i injustícia epistèmiques. Alhora s'està assenyalant la necessitat de reconceptualitzar la salut, a partir d'una *perspectiva queer en salut mental* (Climent Clemente i Carmona Osorio, 2018). Un dels principals exponents a l'Estat d'aquesta recuperació històrica dins la Psicologia és el psicòleg social Dau García Dauder (2010a, 2010b, 2019; López-Sáez et al., 2019; López-Sáez i García Dauder, 2020) o, a la nostra Facultat de Psicologia, la Mònica Balltandre (Balltandre i Jiménez, 2023), entre altres acadèmiques, però són encara força insuficients i queda molta feina per fer.

* * *

Aplicar la recerca esmentada anteriorment m'ha conduït a *dos reptes en docència, i un altre en transferència de coneixement a la mateixa UAB*, que vull mencionar breument a continuació.

En primer lloc, el repte de *promoure el pensament crític en la formació de Psicologia com a ciència de la salut*, obrint assignatures, obligatòries, o parts d'elles, per introduir formació en Perspectiva de Gènere i Feminista en l'abordatge de la Salut Mental, tant a nivell del Grau, del Màster professionalitzador (MUPGS), o en el Doctorat. Ara mateix, aquesta encara és una formació molt exigua en la disciplina, el que té un alt impacte negatiu en la professió i intervenció psicoterapèutica en salut, especialment en les persones usuàries. Impacte que prové d'una recerca i docència amb una escassa perspectiva de gènere interseccional. En la implementació d'aquesta recerca i formació ens hi juguem un futur digne de la disciplina i en aquest sentit properament, per exemple, haurem d'abordar amb tota la seva complexitat, les implicacions per a la nostra professió de l'avantprojecte de la llei catalana per la defensa dels drets de les persones trans*.

En segon lloc, el repte *d'eixamplar la formació dels Estudis de Gènere, emmarcats en les ciències socials, articulant-la amb els Estudis de la Subjectivitat, la Psicologia i dels Malestars de Gènere i la Salut* (entesa la salut en un sentit ampli), ja que hi són molt poc presents. També obrint assignatures, o part d'elles, obligatòries, tant a nivell de Grau, Màster i Doctorat. Al meu parer, els Estudis de Gènere necessiten també a la Psicologia —una de psicosocial, crítica i compromesa, per suposat— no només és a l'inrevés. Perquè a les societats de democràcia formal, occidentals i neoliberals com les nostres, *l'instrument cabdal i subtil de regulació i control social en relació al gènere, és el de crear identifications de gènere binàries*, que funcionen de manera automàtica o inconscient, fent creure que és una elecció individual o una disposició natural. En aquest sentit, *si la subjectivitat és una eina de regulació social, és també necessàriament una eina a abordar a nivell epistemològic per a la transformació social i les polítiques públiques de gènere i interseccionals*, per a la igualtat i la diversitat. Fer-ho al meu parer, pot ajudar a fer més situades aquestes polítiques públiques, i a desencallar anàlisis polaritzades, autoreferencials i dogmàtics molt predominants avui en dia.

Finalment, el tercer repte de transferència de coneixement a la pròpia UAB està relacionat amb la creació i gestió des de fa onze anys, amb l'Arantxa Sabanés fa molts anys, i amb la Marina Mena als inicis, de la *Unitat Psicogènere*, d'acollida i acompanyament en violències de gènere al campus. Avui aquesta unitat està inserta al Pla d'Igualtat i al Protocol contra l'Assetjament de la UAB, i està adscrita a l'Observatori per a la Igualtat, i al SPL de la Facultat de Psicologia. I espero que, gràcies a l'impuls de la LOSU, en un futur proper la Unitat Psicogènere es pugui consolidar i créixer. Aquesta tasca de gestió de la Unitat Psicogènere m'ha dut a haver de ser creativa, i anar més enllà de la polarització preponderant, força mediàtica, entre la *denúncia punitivista* —que sovint individualitza el problema de les violències de gènere— o la *situació d'impotència, la reacció o el silenci* —que neguen o encobreixen el problema— i a haver de *situar la intervenció a cada micro-context de la Facultat*, de manera molt flexible; mitjançant eines d'intervenció psicosocial, com per exemple, facilitar la creació d'una xarxa comunicativa inter-estaments, amb escolta activa, orientada a flexibilitzar rols i estatus. És una tasca que he fet a cost zero, per activisme, deixant altres tasques acadèmiques més reconegudes en determinats moments, i que juntament amb ser Representant de Polítiques d'Igualtat, i crear i portar la Comissió d'Igualtat des dels seus inicis, a la meua Facultat de Psicologia, m'ha suposat força feina, però també força satisfaccions relacionades amb projectes que hem dut a terme col·lectivament. Entre aquests, un sobre com pensar i intervenir per a *Construir una salut feminista*; un altre sobre *Revisions feministes de la història de la psicologia* —mitjançant

la docència—; o un tercer, orientat a *Eixamplar la concepció i abordatge de les violències de gènere*; i, finalment, també hem treballat per a la *Construcció d'un feminisme inclusiu a la UAB*, a partir de l'escolta activa i l'intercanvi d'experiències de gènere heterogènies dins del campus, davant de reaccions força excloents. Qüestions totes elles en les que encara queda molta feina per fer.

I per anar acabant, dir que ha estat un camí llarg i intens, que també ha tingut moments difícils i de desànim, per diferents raons i donat el context històric i cultural. Entre elles, per la *dobla vida i sobrecàrrega* que suposa dedicar-se als estudis de gènere, en el marc d'una disciplina com la Psicologia, que massa freqüentment encara avui desconsidera el context social i de poder al pensar el malestar i la salut; o per topar-me amb *barreres en la projecció acadèmica* en alguns moments determinats, fruit de reaccions defensives, i també, per *l'avaluació negativa de certs projectes i la pèrdua de finançament*, associada en alguns casos al fet de treballar de manera transdisciplinar, en la línia dels Estudis de Gènere.

En aquest camí, sens dubte, el meu grup de recerca Des-subjectant ha estat cabdal per poder sostenir-ho, juntament, amb el *fora de camp personal*. Aquest ha possibilitat, en primer lloc, *sustentar pràctiques de llibertat i de resistència a l'acadèmia*, i poder sobreviure en hores baixes, contenint en determinades ocasions el *dèficit de reconeixement* del qual parla Nancy Fraser (2015), un dèficit que encara es dona simplement pel fet de ser dona feminista a l'acadèmia. Com diu Kathie Sarachild (1968), això ha estat possible, sempre, gràcies a no oblidar que *els nostres sentiments estan dient quelcom polític* en termes d'*experiència d'estranyament*, però també i en algun punt com a *privilegi epistèmic*. I, en segon lloc, m'ha permès madurar tant intel·lectualment com políticament al llarg d'aquests trenta anys al grup.

Ara ens toca seguir treballant perquè la *percepció involutiva creixent avui*, sobre que el *feminisme ha arribat massa lluny* (CIS, 2024), que veiem en estudis sobre la representació social del feminisme en una part de societat, *es capgiri* i esdevingui un motiu real de celebració d'igualtat, diversitat i de justícia epistèmica a l'acadèmia, gràcies a l'enginy creatiu d'una pedagogia i formació transversal i feminista, enteses en un sentit ampli.

Finalment, per acabar, vull agrair a tothom que m'he trobat i amb qui he compartit en aquest camí: Departament de psicologia social, integrants del grup Des-subjectant i LIS —de diferents moments, companyes docents i investigadores de UAB, i de fora, estudiants, participants a les recerques, Observatori per a la Igualtat, etc., l'haver estimulat i potenciat aquest trajecte acadèmic recorregut, està clar que sense vosaltres no hauria estat possible.

I ja només em queda dedicar aquest reconeixement a la Marina, la meva companya, per la complicitat, el recolzament i la cura, i pel temps afanat a la relació i vida quotidiana.

Moltes gràcies.

REFERÈNCIES

- Amigot Leache, Patricia & Carretero García, Carlota (2023). Mujeres y emprendimiento: la declinación de género de la racionalidad neoliberal. En Liliana Vargas Monroy & Margot Pujal i Llobart (Eds.), *Género y Poder: exploraciones situadas en el sistema colonial-moderno*. (1ª ed., pp. 217-246). Editorial Pontificia Universidad Javeriana.
- Balltandre, Monica & Jiménez, Belen (2023). *Una història crítica de la psicologia. Casos d'anàlisi per a una altra història de la disciplina*. FUOC.
- Ben Hagai, Ella & Zurbruggen, Eileen L. (2022). *Queer Theory and Psychology. Gender, Sexuality, and Transgender Identities*. Springer.
<https://doi.org/10.1007/978-3-030-84891-0>
- Benjamin, Jessica (2013). *La sombra del otro: intersubjetividad y género en psicoanálisis*. Psimática.
- Butler, Judith (1990). *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. Paidós.
- Butler, Judith (2001). *Mecanismos psíquicos del poder*. Cátedra.
- Climent Clemente, Mª Teresa & Carmona Osorio, Marta (Coords.) (2018). *Transpsiquiatría. Abordajes queer en salud mental*. AEN Digital.
- De Lauretis, Teresa (1987). *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film, and Fiction*. Indiana University Press.
- Foucault, Michel (1969/2005) *La arqueología del saber*. Siglo XXI.
- Foucault, Michel (1971/1999). *El orden del discurso. Discurso inaugural del College de France*. Tusquets editors.
- Fox Keller, Evelyn (1985). *Reflections on Gender and Science*. Yale University Press.
- Fraser, Nancy (2015). *Fortunas del feminismo*. Traficantes de Sueños.
- García Dauder, Dau (2010a). Las relaciones entre la Psicología y el Feminismo en “tiempos de igualdad”. *Quaderns de Psicologia*, 12(2) 47-64.
<https://doi.org/10.5565/rev/qpsicologia.771>
- García Dauder, Dau (2010b). El olvido de las mujeres pioneras en La Historia de la Psicología. *Revista de historia de la psicología*, 31(4) 9-22.
https://www.researchgate.net/publication/265166766_El_olvido_de_las_mujeres_pioneras_en_la_Historia_de_la_Psicologia
- García Dauder, Dau (2019). La teoría crítica feminista como correctivo epistémico en Psicología. *Atlánticas. Revista Internacional de Estudios Feministas*, 4(1), 117-150.
<https://doi.org/10.17979/arief.2019.4.1.4843>

- García Dauder, Dau & Guzmán Martínez, Grecia (2024). El valor epistémico de la ira/rabia: De la ira psicologizada a la rabia politizada. *Teknokultura. Revista de Cultura Digital y Movimientos Sociales*, 21(1), 7-17.
<https://doi.org/10.5209/tekn.90066>
- García Dauder, Dau & Ruíz Trejo, Marisa G. (2021). Un viaje por las emociones en procesos de investigación participativa. *EMPIRIA. Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, 50, 21-41. <https://doi.org/10.5944/empiria.50.2021.30370>
- Gergen, Kenneth J. (1973). Social Psychology as history. *Journal of Personality of Social Psychology*, 26(2), 309-320. <https://doi.org/10.1037/h0034436>
- Gergen, Kenneth J. (1978). Towards generative theory. *Journal of Personality of Social Psychology*, 36(11), 1344-1360. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.36.11.1344>
- Guzmán Martínez, Grecia; Pujal i Llombart, Margot; Mora Malo, Enrico & García Dauder, Dau (2021). Antecedentes feministas de los grupos de apoyo mutuo en el movimiento loco: un análisis histórico-crítico. *Salud Colectiva*, 17, e3274.
<https://doi.org/10.18294/sc.2021.3274>
- Haraway, Donna (1991). *Simians, Cyborgs and Women: The reinvention of Nature*. Routledge.
- Harding, Sandra (1986). *Science and Feminism*. Cornell University Press.
- Ibañez Gracia, Tomás (1982). *Poder y Libertad. Estudio sobre la naturaleza, las modalidades y los mecanismos de las relaciones de poder*. Hora.
- Ibañez Gracia, Tomás (1994). *Psicología social construccionista*. Universidad de Guadalajara.
- Ibañez Gracias, Tomás (2001). *Municiones para disidentes. Realidad-Verdad-Política*. Gedisa.
- López-Sáez, Miguel Ángel & García-Dauder, Dau (2020). Los test de masculinidad/feminidad como tecnologías psicológicas de control de género. *Athenea Digital: revista de pensamiento e investigación social*, 20(2), e-2521.
<https://doi.org/10.5565/rev/athenea.2521>
- López-Sáez, Miguel Ángel; García-Dauder, Dau & Montero García-Celay, Ignacio (2019). El sexismo como constructo en psicología: una revisión de teorías e instrumentos. *Quaderns de Psicologia*, 21(3), e1523. <https://doi.org/10.5565/rev/qpsicologia.1523>
- Martínez, Jaume; Pujal i Llombart, Margot & Mora, Enrico (2021). Ética del cuidado y Atención pública en salud mental: un estudio de caso en Barcelona. *Salud Colectiva*, 17, e2966. <https://doi.org/10.18294/sc.2021.2966>
- Mora, Enrico & Pujal i Llombart, Margot (2018). El cuidado: más allá del trabajo doméstico. *Revista Mexicana de Sociología*, 80(2), 445-469.
<https://revistamexicanadesociologia.unam.mx/index.php/rms/article/view/57724>
- Miñarro, Anna & Morandi, Teresa (2014). *Trauma y Transmisión. Efectos de la guerra del 36, la postguerra, la dictadura y la transición en la subjetividad de los ciudadanos*. Xoroi edicions.
- Molero, Esteve (2000). *Les quintes del biberó*. Rúbrica.
- Morin, Edgar (1982/2000). *Ciencia con conciencia*. Anthropos.

- Moscovici, Serge (1981). *Psicología de las minorías activas*. Morata.
- Mugny, Gabriel; Ibáñez, Tomás; Elejabarrieta, Francisco; Iniguez, Lupicinio & Pérez, Juan A. (1986). Conflicto, identificación y poder en la influencia minoritaria. *Revista de Psicología Social* 1(1), 39-56. <https://doi.org/10.1080/02134748.1986.10821542>
- Narayan, Uma (1997). *Dislocating Cultures: Identities, Traditions, and Third-World Feminism*. Routledge.
- Pérez Pérez, Beatriz (2023). *Una genealogía de la matriz de poder moderna. Lo humano, el derecho y la locura*. Tesis Doctoral internacional, dirigida por Enrico Mora, Margot Pujal i Llombart i Joan Subirats. Universitat Autònoma de Barcelona.
- Pérez Pérez, Beatriz; Pujal i Llombart, Margot & Mora, Enrico (2022). Los derechos humanos y el poder psiquiátrico en disputa: ¿Hacia una radicalización de la democracia? *Revista Direito e Práxis*, 15(1), 1-33. <https://doi.org/10.1590/2179-8966/2022/65459i>
- Pie Balaguer, Asun (2019). *La insurrección de la vulnerabilidad. Para una pedagogía de los cuidados y la resistencia*. Edicions Universitat de Barcelona.
- Pujal, Margot (2004). La identidad (el self). En Ibáñez, Tomás (Ed.), *Introducción a la Psicología Social*. (1ª ed., pp. 93-138). EdiUOC.
- Pujal i Llombart, Margot (2018). Apuntes para una salud mental inclusiva: duelo a la identidad de género y reconocimiento de la heterogeneidad de la experiencia. En M.ª Teresa Climent Clemente y Marta Carmona Osorio (Coords.), *Transpsiquiatría. Abordajes queer en salud mental* (1ª ed., pp.159-207). AEN Digital.
- Pujal i Llombart, Margot & Amigot Leache, Patricia (2010). El binarismo de género como dispositivo de poder social, corporal y subjetivo. *Quaderns de Psicologia*, 12(2), 131-148. <https://doi.org/10.5565/rev/qpsicologia.770>
- Pujal i Llombart, Margot; Calatayud Marina & Amigot, Patricia (2020). Subjetividad, desigualdad social y malestares de género: una relectura del DSM-V. *Revista Internacional de Sociología*, 78(2), e155. <https://doi.org/10.3989/ris.2020.78.2.18.113>
- Pujal i Llombart, Margot & Dauder García, Dau (Eds.) (2010). Desigualdades de Género en “tiempos de igualdad”: Aproximaciones desde dentro y fuera de la/s Psicología/s. *Quaderns de Psicologia*, 12(1), Monografía. <https://quadernsdepsicologia.cat/issue/view/v12-n2>
- Ricoeur, Paul (2000/2003). *La memoria, la historia, el olvido*. Trotta.
- Sáez, Javier (2004). *Teoría Queer y psicoanálisis*. Síntesis.
- Sarachild, Kathie (1968). A program for feminist “consciousness raising”: A Radical Weapon. En: First National Conference of Stewardesses for Women’s Rights. (1ª ed., 78-80). Redstockings.
- Universitat Autònoma de Barcelona (2024a, 6 de març). La UAB commemora el Dia Internacional de les Dones Treballadores [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/live/2NqvEeER3yo>
- Universitat Autònoma de Barcelona (2024b, 6 de març). Margot Pujal i Llombart [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=zCQc9W_IUns
- Vargas Monroy, Liliana y Pujal & Llombart (2023). *Género y Poder: exploraciones situadas en el sistema colonial-moderno*. Editorial Pontificia Universidad Javeriana.

Vega Sandín, Sore; Pujal i Llobart, Margot & Pujol Tarrés, Joan (2022). Hacer gezo-
ma. Desbinarizar género. *Quaderns de Psicologia*, 24(3), e1909.

<https://doi.org/10.5565/rev/qpsicologia.1909>

Veil, Simone (2011). *Una vida*. Clave intelectual.

Woolgar, Steve (1991). *Ciencia: abriendo la caja negra*. Anthropos.

MARGOT PUJAL I LLOMBART

Doctora, Investigadora Psicologia Social i Estudis de Gènere. Departament de Psico-
logia Social de la UAB. Docent en diferents Doctorats, Màsters i Graus Recerca i In-
tervenció i Psicologia Sanitària. Directora *Des-Subjectant.GESPGI* i *Psicogènere*
(UAB) Publicacions entorn l'anàlisi interseccions entre Poder, Gènere, Ciència,
Identitat, Salut i Epistemologia Feminista enfocat a conceptualització d'una salut
feminista i queer.

margot.pujal@uab.cat

<https://orcid.org/0000-0002-4823-2949>

FORMATO DE CITACIÓN

Pujal i Llobart, Margot (2024). Gènere, Poder i Ciència: una narrativa crítica feta
des de la Psicologia Feminista. *Quaderns de Psicologia*, 26(2), e2178.

<https://doi.org/10.5565/rev/qpsicologia.2178>